

Oscar II och Louis De Geers avgång 1880

År 1880 framlade regeringen De Geer ett förslag till ändrad värnpliktslag. Några genomgripande reformer var det inte fråga om utan endast förändringar av mycket begränsad betydelse, när det gällde stärkandet av landets svaga försvar. Propositionen fälldes emellertid av den lantmannapartistiska andrakammarmajoriteten, som hänvisade till de regler vilka 1873 års kompromiss fixerat och som stadgade samtidig lösning av tidens stora problem: försvaret och grundskatterna.

Kampen kring lagförslaget vore väl endast att betrakta som en skäligen betydelslös episod i det segslitna ställningskriget kring »de stora frågorna», om den inte hade lett till ett synnerligen viktigt personskifte. Louis De Geer, den man, vars namn förknippades med representationsreformen, den vilken betraktades som det gällande riksdagsskickets fader, hade i januari ställt kabinetsfråga på propositionen och i april ersatts på statsministertabureten av Arvid Posse, lantmannedaren och storgodsägaren, i de flestas ögon en politisk lycksökare utan skrupler. Förändringen var i samtiden uppmärksammas och innebar för många att ämbetsmannen fick ge vika för partipolitikern.

Riksdagens ställningstagande utlöste ministerkrisen, men Oscar II har dock haft möjlighet inverka på händelseutvecklingen. Vilken har hans inställning till De Geers avgång varit?

Denna fråga har tidigare uppmärksammas av forskningen. S. J. Boëthius anser i sin översikt över Oscar II:s regering, att De Geer själv genom sin kabinetsfråga orsakade en ministerkris, som inte kunde lösas på annat sätt än att statsministern avgick.¹

¹ S. J. BOËTHIUS, Oskar II (Sveriges historia till våra dagar, del XIII), Sthlm 1925, s 67 ff.

Leif Kihlberg menar däremot, att kungen tvingat De Geer att framlägga värnpliktspropositionen och att han hela tiden haft statsministerns avgång i sikte. »Konungens aktion måste betraktas som en indirekt, provocerande anledning till ministärens avgång.» Sammanfattningsvis konstaterar Kihlberg: »Konungen betraktade De Geer som förbrukad kraft. Han har räckt sin statsminister silkessnöret.»²

Utförligast har Edvard Thermænius skärskådat dessa problem. Hans uppfattning är mera nyanserad och bygger på ett större antal källor än de båda förutnämnda forskarnas resultat. Han har kommit till den slutsatsen, att både kungen och statsministern uppriktigt varit beslutna att få frågan löst, »rimligtvis för att sedan få fortsätta sitt samarbete». Först när allt var förlorat skall Oscar II, enligt Thermænius, komma underfund med »att det nog ur vissa synpunkter kunde vara skönt att bli av med De Geer.» Statsministern å sin sida skulle då inte ha haft något emot att dra sig ur politiken.³

Sedan Thermænius' utförliga och väl genomarbetade studie utkom 1944 har emellertid ytterligare ett antal källor gjorts tillgängliga. En förnyad prövning av frågan om kungens roll i 1880 års ministerkris kan därför anses motiverad.

I trontalet den 17 januari 1880 bebådade konungen ett förslag med syftet »att åt rikets försvar bereda den ökade styrka som kan vinnas utan att under fredstid kräva uppoffringar, vilka för närvarande icke böra ifrågasättas». Den allmänna värnplikten skulle ordnas bättre och utsträckas till tiden, i enlighet »med de grunder, som Riksdagens bägge kamrar under föregående överläggningar godkänt». Man hänvisade alltså till kompromissen av år 1873. Det betonades också att hären *i krigstid* skulle

² LEIF KIHMBERG, Den svenska ministären under ständsriksdag och tvåkammar-system, Uppsala 1922, s 258 ff.

³ EDVARD THERMÆNIUS, Ministärskiftet den 19 april 1880, i: Skrifter utg. av statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, del XX, (cit. Thermænius, Ministärskiftet) s 571 ff.

få manskapsförstärkning, om lagen antogs. I sammanhanget nämndes ingenting om de kamerala frågornas ordnande, men längre fram i trontalet framhöll kungen, att diskussionen om mera genomgripande förändringar i skattebördornas fördelning vilade tills vidare i avvaktan på att den skatteregleringskommitté, som hade tillsatts 1879, skulle bli färdig.⁴

Förslaget tycks för allmänheten ha varit oväntat. Sigfrid Wieselgren, andrakammarledamot från Göteborg och kungens vän, säger att regeringens avsikt för honom och många andra var »fullkomligt okänd. – – – Den väckte *mycken* undran».⁵ De Geer talar också om att anmärkningar senare riktats mot regeringen för att propositionen kommit som »ett åskslag från klar himmel». Samtidigt säger han emellertid att till en början väl överraskning med dock »icke något utomordentligt uppseende» kunde märkas.⁶

Lördagen den 24 januari avlämnades propositionerna, den ena gällande allmänna värnplikten och den andra rörande flottan tillhöriga värnpliktigas tjänstgöring under fredstid.⁷ Den första och i detta sammanhang mest betydande propositionens huvudsakliga innehåll var följande.

En svensk man skulle vara värnpliktig fr. o. m. det kalenderår under vilket han fyllde 21 år t. o. m. det under vilket han fyllde 40. Värnpliktsskyldigheten utsträcktes från 5 år till 20 år. De värnpliktiga indelades i beväringen och landstormen, beväringen i sin tur i första och andra uppbådet, omfattande sex år vardera. Landstormen, som följde efter andra uppbådet, var på åtta år. Beväringens första uppbåd, alltså de sex yngsta årsklasserna, kunde inkallas av Kongl. Maj:t, om »rikets försvar, förberedelser därtill, bevarandet av rikets neutralitet eller upprätthållandet

⁴ Kongl. Maj:ts Tal på Riks-Salen vid Riksdagens öppnande den 17 januari 1880. Prop. 1880 bd 2.

⁵ WIESELGREN, S., *Minnen från 1880 års riksdag*, KB, (cit. Wieselgren).

⁶ LOUIS DE GEER, *Minnen II*. Sthlm 1892 (cit. *Minnen*) s 230.

⁷ FK 1880: 3, s 1; AK 1880: 3, s 8.

av inre ordning» krävde det. Andra uppådet skulle träda i tjänstgöring vid krig eller krigsfara efter beslut av regeringen med skyldighet för denna att höra riksdagen. Landstormen fick slutligen användas bara under krig till hemortens försvar. Vad beträffar övningstiden, så rörde man inte i propositionen vid de gällande 30 dagarna. Noggranna bestämmelser föreslogs där- emot i avsikt att, som det hette i det anförande av lantförvars- ministern som bifogats, »få en säkrare kännedom om de krafter, landet har att till sitt försvar påräkna». Väsentligt skärpta bötes- straff tänktes införda för värnpliktiga, som underlät att inställa sig till mönstring. Vidare ville man stadga skyldighet för be- väring att anmäla flyttning från en kommun till en annan. Lagen skulle gälla fr. o. m. 1882 och nationalbeväringinstitutionen på Gotland inte beröras.⁸

Det väsentliga i förslaget, värnpliktstidens förlängning, var inte någon ny idé. 1877 hade regeringen i sina propositioner tänkt sig beväringsskyldighet för svensk man från 18 till 40 års ålder.⁹ 1878 motionerade den lantmannapartistiska oppositio- nen om värnplikt mellan 21 och 40 år.¹⁰ Vid bägge dessa riks- dagar hade emellertid *hela* försvars- och grundskattefrågan fallit på grund av skilda resultat i de båda kamrarna.

Som redan nämnts, hade de principer efter vilka »de stora frågorna» skulle lösas, fastställts i 1873 års kompromiss. Denna överenskommelse innebar, för att använda Per Hultqvists de- finition, »att grundskatternas och indelningsbördans samtidiga successiva avskrivning av båda kamrarna gjordes till villkor för en försvarsreform, som avskaffade den indelta stammen.»¹¹ Kompromissen hade formen av en riksdagsskrivelse till Kungl.

⁸ Prop. 1880 nr 6.

⁹ Prop. 1877 nr 15. Jfr PER HULTQVIST, Försvarsorganisationen, värnplikten och skatterna i svensk riksdagspolitik 1867–1878. GUA 1959 (cit. Hultqvist, Försvars- organisationen) s 107.

¹⁰ Mot. AK 1878, nr 16. Jfr HULTQVIST, Försvarsorganisationen s 141.

¹¹ PER HULTQVIST, Försvar och skatter, Gbg 1955, s 318.

Maj:t »i anledning av gjorda framställningar i fråga om grundskatterna och indelningsverket.»¹²

Det förhållandet att tidens stora militära och kamerala problem härigenom sammankopplades, medförde att man år 1880 kunde se tillbaka på flera misslyckade försök att lösa dem, nämligen 1875 års propositioner om försvaret, 1877 års propositioner om försvaret och grundskatterna samt 1878 års motioner från lantmannapartiet om försvaret och grundskatterna.

Varifrån kom initiativet till 1880 års värnpliktsförslag? Av De Geers hand finns upplysningar härom i följande källor: några brev till Fredrik Järta, ett brev till Georg Sibbern, minnesanteckningarna samt de tryckta memoarerna, Minnena.

Louis De Geer korresponderade under många år livligt och intimt med hovrättsrådet Fredrik Järta. Denne var 1880 72 år och hade dragit sig tillbaka till Alingsås. I deras brevväxling finns inga direkta notiser om värnpliktslagspropositionens tillkomst men väl några andra, för sammanhanget synnerligen intressanta upplysningar.

I ett brev den 8 juni 1879 klagar De Geer över den tilländalupna riksdagen, som enligt honom varit mycket obehaglig. För nästa år tänker han sig att kamrarnas viktigaste uppgift blir att hålla statsskeppet flytande och föra sparsamhetspolitik.¹³ Den 26 september samma år skriver statsministern att såväl Arvid Posse som hans bror Gösta – båda räknades till lantmannaledarna – tycks ha förlorat sin position hos bönderna i riksdagen.¹⁴

Tanken på en uteslutning ur lantmannapartiet av vissa toppmän uttalas tydligt, när De Geer nästa gång skriver till Järta – strax före årsskiftet. Bönderna sägs inte bara vara i färd med att göra sig av med bröderna Posse utan även med Emil Key. Lant-

¹² RS 1873, nr 74, s 22 ff.

¹³ Louis De Geer t Fredrik Järta 8 juni 1879. De Geers saml. RA. – Endast referat kan i detta sammanhang förekomma, eftersom donationsbestämmelserna förbjuder varje form av direkt citerande.

¹⁴ Louis De Geer t Fredrik Järta 26 sept. 1879. De Geers saml. RA.

männens sunda förnuft som räddat ministären vid den sista riksdagen förmodas göra det även vid den kommande.¹⁵

I ett brev till vännen Georg Sibbern, daterat 7 februari 1880, skriver De Geer också, att kungen yrkat på proposition om värnpliktslag såväl till 1878 som 1879 års riksdagar. Själv hade De Geer motsatt sig saken, eftersom han »icke ansåg någon utsikt för framgång förefinnas». Men eftersom grundskattefrågan, när nu skatteregleringskommittén tillsatts, hade »blivit uppskjuten till en oviss framtid» och eftersom så mycket hade talats om behovet att stärka försvaret, fann regeringen det svårt att låta detta problem fullkomligt vila. Statsministern var från början besluten att ställa kabinettsfråga på propositionen. Han trodde sig också stå inför en betydande förändring i sin ställning.¹⁶

I riksarkivet förvaras en av De Geer skriven relation om 1880 års politiska händelser, här kallad minnesanteckningarna.¹⁷ Att exakt datera denna redogörelse är omöjligt, men den har tillkommit efter statsministerns avgång. Thermænius har visat, att överensstämmelsen mellan minnesanteckningarna och Minnena här är till stor del nästan ordagrann, men att långa stycken ur den skrivna versionen ej medtagits i den tryckta.¹⁸

I minnesanteckningarna säger De Geer att kungen »ehuru mindre häftigt» än tidigare ivrat för att återuppta värnpliktsfrågan inför 1879 års riksdag. Statsministern ansåg emellertid själv då att man var för tidigt ute. Han fortsätter: »Förbittringen över det sista misslyckade försöket, hade ännu icke hunnit lägga sig, och den kritiska finansiella ställningen ådrog sig en

¹⁵ Louis De Geer t Fredrik Järta 27 dec. 1879. De Geers saml. RA. – Den konselj, vid vilken värnpliktspropositionen formellt beslutades, hölls nyårsafton 1879.

¹⁶ LOUIS DE GEER, Ur Louis De Geers brevsamling, Sthlm 1929 (cit. De Geer, Brev) s 196 ff. – Sibbern var vid denna tid de förenade rikenas minister i Paris.

¹⁷ LOUIS DE GEER, Riksdagen 1880. De Geers saml. RA (cit. Minnesant.) Delvis tr. i Thermænius, Ministärskiftet, s 598 ff.

¹⁸ EDVARD THERMÆNIUS, Källorna till Louis De Geers Minnen, i Festskrift till professor Axel Brusewitz, Uppsala 1941, s 61 ff.

uppmärksamhet, som gjorde alla ovilliga att tänka på något annat. Men sedan utsikterna åter börjat något ljusna, förklarade jag för Konungen, under 1879 års höst, att jag nu icke längre ville motsätta mig framställandet av ett förslag till värnpliktslag, varigenom beväringens ålder men icke övningen under fred utsträcktes». Enligt De Geer hade utsikterna till framgång avsevärt ökat, sedan statsråden Carlson och Lagerstråle avgått ur konseljen.¹⁹ Om försöket inte skulle lyckas ville De Geer avgå, enligt vad han meddelade kungen. Denne sade sig förstå detta men hoppas att just statsministerns ultimatum skulle förmå riksdagen att godta propositionerna.

Minnenas version bygger som nämnts på minnesanteckningarnas. Intet nytt har i de tryckta memoarerna i sak tillkommit utan berättelsen har väsentligt förkortats. Den iver hos kungen för förslaget, som accentueras i minnesanteckningarna framhålles betydligt svagare i Minnena, där det endast heter, att Oscar II hade »satt i fråga att värnpliktslagen skulle åter framläggas såväl till 1878 som 1879 års riksdag.» De Geer hade själv avböjt det vid dessa tillfällen, men sedan hade han inte kunnat förneka »giltigheten av kungens åsikt, att det var regeringens skyldighet att för riksdagen framlägga samhällets oundgängliga behov.» Därför tillstyrkte han, att förslaget togs upp till 1880 års riksdag.²⁰

Vad angår *kungens* upplysningar om initiativet till propositionen står sådana att finna i hans memoarer, som, rörande dessa händelser, har avslutats 4 juni 1880. Efter att ha riktat ett angrepp mot de lantmannapartistiska riksdagsmännen, framhåller Oscar II att både han och hans ministrar insåg att »försvarsfrågan i sin helhet icke kunde med ringaste framgång föreslås 1880 års riksdag eller bringas allvarsamt på banan förrän samtidigt med grundskattefrågan». Att göra ett sådant försök hade

¹⁹ F. F. Carlson, ecklesiastikminister, avgick 1 nov. 1878 och Gerhard Lagerstråle, konsultativt statsråd, 6 juni 1879.

²⁰ Minnen, s 229 ff.

heller »*aldrig*», säger konungen varit hans mening. Men inget hindrade ju, resonerar han, att man kom med ett förslag om själva värnpliktslagen, bara man inte samtidigt krävde förlängd övningstid för bevärigen. Lagen i fråga hade ju flera gånger varit uppe till diskussion inom riksdagen och intet större motstånd hade rests mot den ens från lantmannapartistiskt håll. Chanserna borde därför inte vara så små. Något måste göras åt beväringensinstitutionen. Man hade redan kraftigt klandrat regeringens likgiltighet i fråga om försvaret.

Beträffande själva beslutet säger kungen att »långa och allvarliga överläggningar föregingo» det. Alla statsråden antog det »under en tämligen förhoppningsfull stämning, som jag utan skam tillstår även av mig delades».²¹

Några ytterligare upplysningar än de nu nämnda om initiativet till förslaget finns inte. De två källor som ger de viktigaste informationerna är De Geers brev till Sibbern och kungens memoarer. Brevet ligger i tiden närmare de händelser som berörs, men det bör påpekas att man den 7 februari, då det skrevs, redan hade klart för sig att propositionen knappast skulle mottas väl av riksdagen.

Brevet till Sibbern vill framhålla, att kungen varit enträgen i fråga om att något förslag skulle framläggas redan vid två tidigare riksdagar. De Geer ansåg det klokare att vänta men var hösten 1879 redo att ta en chans. Brevet till Järta från statsministern visar emellertid att denne, mot slutet av år 1879, räknade med oro inom lantmannapartiet.²² Härigenom torde han vid denna tid ha sett en möjlighet till framgång för propositionen. Genom detta förslag, som innebar ett minimalt reformförsök i värnpliktsfrågan kunde han tysta munnen på kungen samt

²¹ OSCAR II, *Mina memoarer I*. Sthlm 1960 (cit. *Mina memoarer*) s 63 f, s 72.

²² Jfr EDVARD THERMÆNIUS, *Lantmannapartiet*, Uppsala 1928, s 323: »Lantmannapartiet stod ögonskenligen inför en allvarlig kris». Detta gällde 1879, efter riksdagens slut. Enigheten synes ha återställts på ett partisammanträde 14 januari 1880. *Ibid.* s 325.

dem som beskyllde honom för bristande försvarsvänlighet. Om någon gjorde anspråk på att grundskatterna skulle behandlas kunde man bara hänvisa till den tillsatta skatteregleringskommittén.²³ Det är anmärkningsvärt, att denna senare tanke kommer till klart uttryck i brevet till Sibbern men inte finnes framförd i vare sig minnesanteckningarna eller Minnena.

Kungen ställer sig i sina memoarer helt positiv till värnpliktlagens framläggande men understryker inte på något sätt sin egen roll i sammanhanget, förmodligen eftersom frågan vid den tid då han nedskrev detta parti av memoarerna definitivt hade fallit. Han talar endast om att han låtit utfärda beslut om proposition »under en tämligen förhoppningsfull stämning».²⁴

Förmodligen har det ursprungliga initiativet kommit från Oscar II. Hösten 1879 har emellertid De Geer räknat med framgång för företaget, och därför har både kungen och statsministern då funnit det lämpligt med proposition.

Den 26 januari remitterades propositionen till lagutskottet. De Geer infann sig i andra kammaren och höll ett tal, vari han framhöll att värnpliktlagen i fredstid inte skulle medföra några ökade bördor. Den borde därför inte sättas i samband med den av kammarens flertal omhuldade kompromissen. Han sade att han fäste »en synnerlig vikt vid framgången» och slutade sitt tal sålunda: »Försmås nu emellertid även denna utväg och förkastas detta av Kungl. Maj:t nu framlagda förslag, så måste jag bekänna, att det är slut med min uppfinningsförmåga i avseende på vad som i rikets viktigaste angelägenhet under nuvarande förhållanden är att företaga. Och att alldeles nedlägga hela saken och låta den vila till en obestämd framtid, anser jag, efter

²³ DE GEER, Brev s 196.

²⁴ Mina memoarer, s 64. Det är naturligt att han inte nämner någonting angående sina trevare i frågan 1878 och 1879. Har sådana försök, som De Geer hävdade, gjorts, har kungen haft all anledning att inte låta dem komma till eftervärldens kännedom, eftersom de bara skulle visa hans maktlöshet. Memoarens version av 1880 års händelser avslutades den 4 juni samma år. Ibid. s 72.

allt vad som däri passerat, vara varken regeringen eller riksdagen värdigt. Jag anser det icke heller vara förenligt med den omsorg, som de äro skyldiga att ägna åt rikets trygghet och självständighet».²⁵

Enligt De Geers version i minnesanteckningarna och Minnena ville han nu förekomma att »lantmannapartiet – – – skulle på någon sammankomst utan tvekan fatta beslut om avslag på lagen».²⁶ Därför ville han vid remissen betona den vikt han lade vid frågan. Beslutet skall ha fattats av statsministern natten före talet. De Geer meddelade statsråden saken men hann inte tala om den för kungen. Vid en middagsbjudning samma dag under rättade han Oscar II om vad som hänt. »Han syntes överraskad men icke obelåten och sade ingenting till mig om att han borde fått veta det förut». Att kungen dock känt sig förbigången framgår av hans memoarer, där han skriver, att beslutet av De Geer först delgavs statsråden knappt en timme före plenum. »Mig meddelade han inte alls!!! Ett något överraskande beteende.»²⁷

I ett brev den 3 februari informerar De Geer statschefen, som då befinner sig i Christiania, om det politiska läget. Han berättar att han, för att lära känna ställningen inom lantmannapartiet, haft ett samtal med Carl Ifvarsson. Denne hade på förfrågan sagt, att alla hans meningsfränder fann det nödvändigt att fälla värnpliktsförslaget, även om »man var ledsen för de politiska följder, som därav skulle uppstå». Man ville inte vika från sin ståndpunkt att avslå propositionen med mindre än att regeringen samtidigt gav besked om indelningsverkets upphävande. Carl Ifvarsson upplyste om att man önskade få avgörande så fort som möjligt. Detta berodde enligt De Geer på att man

²⁵ AK 1880: 4, s 1 ff.

²⁶ Minnen, s 230 f.

²⁷ Mina memoarer, s 65. – Kungen säger, att Björnstjerna frågat De Geer, om kungen visste av vad statsministern tänkte göra. Då hade De Geer svarat dunkelt på sådant sätt att de närvarande statsråden fick intrycket att Oscar var införstådd med statsministerns tillämnade steg.

ville förkorta den tid under vilken partiet kunde utsättas för påverkan från sådana personer som ville genomföra värnpliktslagen. Slutligen förklarar De Geer sin egen inställning till läget:

»Jag har ingen anledning, att sätta Carl Ifvarssons uppgifter i tvivel, och utsikterna för värnpliktslagens framgång vid denna riksdag synas mig därför ganska ringa. Jag är ledsen för de svårigheter för Eders Majt, som därav kunna bliva en följd, men jag kan icke inse huru de skulle kunnat undvikas. Regeringen hade svårigen på sig kunnat taga ansvaret för hela försvarsfrågans nedläggande, och för mig skulle det varit en politisk omöjlighet att vara med om värnpliktslagens framläggande ännu en gång och sedan låtsa om ingenting i fall den avsloges. Mitt uttalande vid 1877 års riksdag var redan så starkt, att det icke var utan all svårighet för mig att därefter stå kvar. Det lades mig ändå från många håll till last, att det icke varit nog kraftigt, och framför allt, att icke en bestämd förklaring avgivits, att jag skulle stå eller falla med lagförslaget, i vilket fall man var övertygad, lagen skulle gått. Nu har jag uttalat mig, såsom jag vill tro, tillräckligen tydligt; det verkar sannolikt ingenting; men nödvändigt är, att en man står bakom ordet.»²⁸

De Geer har sålunda här redogjort för orsakerna till att han ställt kabinettsfråga på värnpliktslagen. Han har inte velat bli beskylld för svaghet, och han har ansett, att ett fast språk har kunnat medföra framgång för propositionen. Efter samtalet med Carl Ifvarsson har han emellertid förstått att chanserna är små, och klart uttrycker han sin beslutsamhet att avgå i händelse av ett misslyckande.

Oscar II gav ett snabbt svar på De Geers upplysningar och synpunkter. I ett brev skrivet den 5 februari uttrycker han sitt bekymmer över läget och säger sig gilla kabinettsfrågan, fastän han ej på förhand har känt till att den skulle ställas.

»Att tala allvarsamt var nödvändigt, även om följderna kunde bliva för mig personligen särdeles smärtsamma. Jag förstår din tankegång och även ditt fattade beslut, även om jag ej kan hoppas att det skulle stanna vid din personliga avgång. Det är mig klart att *du* efter ett eventuellt avslag ej kan låtsa om ingenting. Men, tillåt mig säga, saken är icke slut därmed. *Jag* vill även i denna viktiga angelägenhet hava ett ord med i laget. För dig är det nog att inlämna din avskeds-

²⁸ Louis De Geer t Oscar II 3 febr. 1880. Oscar II saml. BFA.

ansökan om denna stora fråga faller. Ej för mig. Mig skulle man med samma skäl förebrå svaghet och ljumhet, som dig om du intet företoge under denna eventualitet. Saken är så viktig att det är i min tanke alldeles nödvändigt både för mig i framtiden, och inför utlandet att alla konstitutionella medel böra användas *innan* man giver efter. *Först då kan jag (man överstruket) två sina händer*, och, om olyckan skulle påföra mitt land ett krig, kan jag *först då* med lugn tänka på huru jag uppfyllt en svensk konungs plikt att söka giva sitt land ett så kraftigt värn som möjligt. Alltså kommer jag att, med all den styrka jag kan, yrka på andra kammarens upplösning och nya val: *ad hoc!* Svenska folket skall då veta varom frågan är; det skall då själv skriva historiens dom över sitt handlingssätt, och blir dess utslag en ny förkastelse av förslaget, *då*, men ej förr, kan jag, med gott samvete att hava gjort allt vad jag kunnat, underkasta mig folkets lagligen uttalade vilja.»

Brevet slutar med en uppmaning till De Geer att gå med på förslaget om nyval.²⁹ Klart framgår av Oscar II:s ord att han nu inte räknar med framgång för värnpliktslagen. Han förstår till fullo, att De Geer anser sig tvungen i så fall ta konsekvenserna av sin förklaring inför riksdagen. Men själv finner kungen det nödvändigt framföra kravet på kammarupplösning och nyval. Detta gör han för »framtidens» och »utlandets» skull. Någon tro på att en behandling av samma fråga i en ny kammare skulle ge bättre resultat, kommer icke någonstans i brevet till uttryck.

Ett annat tidigt yttrande av Oscar II finns i ett brev från kungen till överståthållaren C. G. af Ugglas daterat den 8 februari 1880.

»Mina underrättelser från Stockholm äro tyvärr icke så goda som dina i avseende på värnpliktslagen. Dess fall förutser jag med stor sannolikhet. *Om* så sker vill De Geer absolut avgå. Men jag anser att en upplösning av andra kammaren bör ske. Frågan är stor nog därför. Det är riksdagens första möte under 3-årsperioden. Nationen må vid nyvalen rent och klart uttala sig. Faller lagen andra gången må ett statsrådsbyte ske. Jag står då ren inför historien, men intill dess skall man förebrå mig detsamma som De Geer 1878 – *svaghet* om jag släpper den viktiga saken på halva vägen. Däröfver vidare muntligen.»³⁰

²⁹ Oscar II t Louis De Geer 5 febr. 1880. De Geers saml. RA.

³⁰ Oscar II t C. G. af Ugglas 8 febr. 1880. Hos P. af Ugglas, Djursholm.

O. M. Björnstjerna, den dåvarande utrikesstatsministern, underrättades av De Geer om innehållet i kungens nyssnämnda svarsbrev, något som framgår av ett brev från Björnstjerna till Oscar II den 7 febr.³¹ Svarsbrevet till Björnstjerna är bevarat. Kungen är tillfredsställd över att Björnstjerna delar hans åsikter samt skriver: »Saken är av så stor vikt, och dess historiska betydelse för mig så inlysande, att det är av det mest avgörande inflytande för min uppfattning att den behandlas med kraft och följdriktighet. Domen kan annars utfalla sträng och tyvärr rättvist sträng».³²

Det synes tydligt framgå att kungen var inställd på förslaget fall. Han sade sig i sådant fall vilja upplösa andra kammaren.

Den 1 mars var bl. a. lantmannaledaren Emil Key inviterad till kung Oscar. Hans dotter Ellen Key berättar härom. »Pappa var på middag hos kungen i går – och den ålen omfamnade honom (!!) drog honom ned i en soffa, klappade honom (!) och talade om värnpliktslagen: att den måste gå; att pappa fick säga vilka förändringar han i den önskade så skulle de ske – bara *den* gick, att han skulle avskeda sina ministrar om de nekade de ändringar pappa föreslog – och kungen gav sitt 'hedersord' (!) på att hålla allt han lovade – bara lagen gick! 'Tala inte om att den icke skulle gå!' – och så måste pappa naturligtvis tåga! Är det icke en falsker kanalje?!?!?!»³³ Ellen Keys berättelse är – det är självklart – starkt tendentiös. Att kungen, när avgörandets stund närmade sig, har agiterat för ett antagande av värnpliktslagen, framgår dock av ett annat förhållande.

Den 31 mars ingick i Post- och Inrikes tidningar en större

³¹ O. M. Björnstjerna t Oscar II 7 febr. 1880 (konc.), O. M. Björnstjernas saml., RA.

³² Oscar II t O. M. Björnstjerna 9 febr. 1880. Björnstjernas saml. RA.

³³ Ellen Key till Sophie Key 2 mars 1880. Ellen Keys saml. KB. Tr. i STIG HADENIUS–TORGNY NEVÉUS, *Majestät i närbild*, Uppsala 1960 (cit. Hadenius–Nevéus) s 73. Dessutom i förmildrad form återgivet i ELLEN KEY, *Minnen om och av EMIL KEY III*. Sthlm 1917, s 242.

artikel, kallad »Dagens stora fråga».³⁴ Det var givetvis problemet med värnpliktslagen som åsyftades. För en läsare, som hade någon kunskap om kung Oscars sätt att i skrift uttrycka sig, var det säkerligen inte någon svårighet att identifiera författaren. Dagens Nyheter, som bemöter artikeln några dagar senare, säger att »var och en som känner den vid åtskilliga högtidliga tillfällen brukliga fraseologien skall om författaren utropa 'han är ock filosofie doktor' – alldeles som det står i statskalendern om konung Oscar II».³⁵ I sina memoarer har kungen omtalat att han skrivit uppsatsen.³⁶ Han avslöjade också författarskapet i ett samtal med Sigfrid Wieselgren och några andra.³⁷

Hela den långa artikelns innehåll kan inte här refereras.

Den kunglige skribenten konstaterar emellertid i början att ett stort riksdagsparti, enligt vad ryktet sagt, tänkt rösta emot förslaget. Ett argument från dessa motståndare till värnpliktslagen är bl. a. att dess genomförande skulle fördröja de slutgiltiga, så länge önskade, reformerna av hela grundskatte- och försvarskomplexet. Härom säger konungen: »Ett sådant påstående är – förutom mindre fosterländskt – obevisat och – därjämte oklokt». Om någonting kan fördröja reformerna så är det ifall »regering och övriga folkklasser» upptäcker allt för stor motsträvighet mot varje försvarsreform hos något parti. Då har man verkligen rätt att hysa misstankar beträffande äktheten av dettas fosterländskhet. »Är det klokt att väcka sådana känslor?»

Vidare har man också klandrat regeringen för att den framlagt sitt förslag under så lugna tider som de innevarande. Man menar väl inte att det vore bättre att göra det i en upprörd period eller kanske rent av i farans stund?

Detta angående skälen *mot*. Skälen *för* är tydliga: man vinner

³⁴ PT 31 mars 1880.

³⁵ DN 3 april 1880.

³⁶ Mina memoarer, s 67. – Om denna handling säger kungen, att den är »en utväg som endast undantagsvis bör begagnas av den som är i min ställning».

³⁷ Wieselgren 1880, (2 april), tr i HADENIUS-NEVÉUS, s 71. Jfr även brev fr Axel Adlercreutz t hustrun 4 april 1880. Adlercreutz' saml. Lund.

ett stärkande av landets försvarskraft och en bättre ordning för fullgörande av den allmänna värnplikten. De stora frågornas slutgiltiga lösning kommer att påskyndas, eftersom misstron mellan partierna genom ett tillmötesgående kommer att undanrödjas. Båda kamrarna har ju dessutom förut var för sig godkänt de principer som kommer till uttryck i lagförslaget. Om det nu antas, ökas Sveriges politiska anseende i Europa betydligt. Artikeln utmynnar i en kraftig apell riktad till riksdagsmännen: »*För- enen Eder om värnpliktslagens antagande!* Han är viktig, han är fosterländsk; han behöver ej – och han bör ej betraktas som en partifråga».

Om »Dagens stora fråga» skriver författaren själv i sina minnen: »Jag tror alldeles icke att artikeln gjorde någon 'proselyt', ehuru jag tror att den är svår nog att vederlägga. Emellertid ångrar jag ej att jag skrivit den».³⁸

Den 2 april, två dagar efter det artikeln stått att läsa i Post-tidningen, hade kungen, enligt Sigfrid Wieselgrens minnen, middag för ett trettio-tal personer, huvudsakligen riksdagsmän. Som nämnts avslöjade kungen sin tillfälliga journalistiska verksamhet för Wieselgren, samt även för Jöns Rundbäck, Samuel Jonsson och en icke namngiven bonde. Oscar II framhöll, att han själv tagit initiativet till lagförslaget och att han därför kände ansvar för det. Skulle lagen fällas skulle också landets anseende utomlands minskas. »Och det vill jag säga er, att avslån I lagen, så kommer jag, att om icke rent undanskjuta, så dock blott med största betänksamhet upptaga frågorna om grundskat-

³⁸ Mina memoarer, s 67. – Som ovan nämnts bemötte Dagens Nyheter artikeln i en ledare med titeln »Ett nödrop» (DN 3 april 1880). Man uttrycker sitt starka tvivel på att ett tillmötesgående i fråga om värnpliktslagen skall bana väg för en fullständig uppgörelse beträffande grundskatter och försvar. Dessa tongångar har, säger man, många riksdagsmän, som inbjudits »till hovet» fått lyssna till, men det är ovisst om man vågar lita på dem. Vad avser Sveriges internationella anseende har detta mycket mer att skaffa med landets sätt att ordna sina ekonomiska angelägenheter än med De Geers »papperssoldater». – Dagens Nyheter stödde den lantmannapartistiska andrakammarmajoriteten.

ternas och indelningsverkets avskaffande.» Om lagen bifölls däremot skulle han fortsätta att söka få frågorna lösta. Nästan i en timmes tid samtalades om saken och Oscar II framkastade slutligen den omöjliga tanken på att få tala till kammaren.³⁹ »Finge jag er öga mot öga, vid Gud – ni skullen icke kunna säga nej.» Wieselgren skulle dock ha fått honom att avstå från försoket.⁴⁰

Om detta samtal saknas upplysningar i andra källor än Wieselgrens anteckningar. Det torde dock kunna med stor sannolikhet hävdas att kungen dessa dagar försökt utöva personliga påtryckningar. De argument som enligt Wieselgren skulle ha framförts, stämmer påfallande väl överens med kungens åsikter i tidningsartikeln.

Den 7 april började värnpliktsdebatten i första kammaren.⁴¹ Först den 10 på eftermiddagen avslutades den genom att lagförslaget bifölls. Den 7 hade § 1 i lagen antagits med 88 röster mot 41. Medkammarens diskussioner i ärendet började först på förmiddagen den 10 med ett längre anförande av De Geer.⁴² På kvällen måndagen den 12 april avslutades debatterna. Omröstning företogs om bifall till lagens § 1, och resultatet blev då 75 ja mot 121 nej, varför frågan hade fallit i denna kammare. Därmed var saken också avgjord i riksdagen.

Aktiviteten hos konung och regering blev nu synnerligen livlig. Ministärskiftets alla olika faser skall här ej följas. Men en fråga är i sammanhanget synnerligen viktig. Hur ställde sig kungen till De Geers avgång?

Redan i början av februari hade kungen i flera brev förklarat

³⁹ Enligt RO § 53 stadgades: »Ej må riksdagen eller kamrarna i konungens närvaro över något ämne rådpläga eller besluta».

⁴⁰ Wieselgren 1880. HADENIUS-NEVÉUS s 70 ff.

⁴¹ FK 1880: 23, s. 13 ff.

⁴² AK 1880: 35, s. 1 ff. – Lantmannapartiet varnades för att i framtiden förlita sig alltför mycket på sin maktställning, eftersom städernas folkmängd skulle komma att öka.

att han i händelse av avslag ville låta upplösa kammaren och utlysa nyval. Den 11 mars säger sig Wieselgren ha hört samma sak direkt från Oscar II vid en audiens.⁴³ Ryktet om kammarupplösning tycks ha blivit mera spritt ju närmare avgörandet man kom.⁴⁴

Den 13 april inlämnade ministären De Geer sin avskedsansökan. Samma dags eftermiddag hölls konselj. Om vad som här avhandlades berättar kung Oscar i memoarerna: »Endast en utväg fanns att undvika den större förändring i statsrådet som nu var ifråga. Denna utväg var andra kammarens upplösning och vädjande till folket medelst nya val. Jag har redan omnämnt, att jag något ångrade, att jag ej 3 år tillförne försökt denna utväg. Ställningen var nu visserligen mindre gynnsam, men jag trodde dock att min plikt var att bringa en sådan åtgärd på tal även vid denna kritiska tidpunkt». Sedan hänvisar kungen till att han i februari skickat ett brev till De Geer i saken. Just denna dag, den 13 april, fick De Geer ett nytt brev från monarken av mera officiell typ. Det återges in extenso i Oscars memoarer. Kungen föreslår där kammarupplösning och nyval. Först om därefter majoriteten vid en försvarsomröstning skulle bli densamma som den just företagna, skulle kungen bevilja De Geers avskedsansökan. Oscar II hade då gjort allt vad han kunnat. »Historien skulle då icke, såsom måhända eljest bleve fallet, kunna med fog beskylla mig för ett alltför lamt fullföljande av betydelsefulla politiska syften. Tillåt mig även säga, att jag tror att n. v. Statsrådets anseende skulle vinna på att det visade kraft och ihärdighet ända till slutet av en så betydande politisk kris». Skrivelsen understryker slutligen återigen kraftigt kravet på kammarupplösning och nyval.

Därefter konstaterar Oscar II i sin relation att svaret omedelbart blev nej från alla statsråden, även Björnstjerna. Kungen

⁴³ Wieselgren 1880 (11 mars).

⁴⁴ Se danskt diplomatuttalande. Politisk Corresp. 22.3. 1880. DRA. – DN 19 mars och 23 mars. Jfr THERMÆNIUS, Ministärskiftet, s 585.

hade då endast att vidta en åtgärd, som han uttrycker på följande sätt: »Jag nöjde mig likväl icke med mindre än att frågan upptogs i dagens statsrådsprotokoll, där det på sitt i dylika statshandlingar brukliga torra och korta språk må vittna om min avsikt i denna viktiga timma!»⁴⁵

De Geer har också talat om kungens i statsrådet framförda krav på kammarens upplösning. Detta sker i brev till Sibbern den 30 juni 1880. Han säger sig dock ha en känsla av att kungen inte var uppriktig på denna punkt utan »lät i tysthet förstå, att han icke önskade, att statsrådet skulle tillstyrka upplösningen. Han ville blott kunna visa eftervärlden att han velat utveckla kraft, men icke kunnat för sina feghjärtade rådgivare».⁴⁶

O. M. Björnstjerna har även i en dagboksanteckning skildrat händelserna den 13 april på följande sätt: »Konungen anmodar A. Posse att bilda en ministär och synes mig vara allt för ivrig att bliva oss kvitt. Statsråd hålles $\frac{1}{2}$ 7 eft(er) mid(dagen) då konungen frågar om vi vilja tillstyrka zra kammarens upplösning varpå svaras enhälligt nej varefter vi alla anmäla vår avskedsansökan».⁴⁷

Kungens verkliga avsikter i fråga om kammarupplösningen kommer i ett klarare ljus i ett förtroligt brev från Oscar II till dåvarande sändebudet i Berlin, Gillis Bildt. Brevet är daterat 12 april, och av innehållet framgår att värnpliktsförslaget ännu debatterades i andra kammaren. Där skrives bl. a.:

»Man måste se saken sådan den är, och följden av ett avslag blir De Geers *omedelbara* avgång så vida icke denne lyssnar till min ganska öppet (skrivna) anmodan om kammarens upplösning och nya val, men det har jag all anledning betvivla att han vill göra. Detta skall i morgon afton beslutas. Om så är att han avgår, följer Björnstjerna med. Mitt beslut är att då anmoda A. Posse bliva statsminister. Jag har under ett förtroligt samtal i går afton med honom talat

⁴⁵ Mina memoarer, s 69 ff. Skrivelsen även i De Geers saml. RA.

⁴⁶ DE GEER, Brev s 202 ff. Även beträffande de norska förhållandena konstaterar De Geer att »en viss person 'tänkt' för mycket 'på sin historia'».

⁴⁷ Dagbok 13 april 1880, O. M. Björnstjernas saml. RA.

om denna eventualitet, *sedan* De Geer förut förkunnat mig sin avsikt och själv rått mig att när efterträdare ifrågakom vända mig till Posse. Det är ej denne sistnämnde ovetande, jag nu skriver till dig. Vill du inträda som utrikesminister i en sådan konselj där P. är förste man?»

Kungen inskräper att han framför allt vill behålla ett gott förhållande till Tyska riket.⁴⁸

Av dessa källor synes framgå att kungen inte själv trodde på kammarupplösningen. Han framställde detta yrkande för statsrådet utan att själv önska att det skulle uppfyllas. Redan innan De Geer avgått hade Posse vidtalats. Kungen ville att De Geer skulle gå. Vad beträffar orsakerna till att monarken önskade ett ombyte på statsministertaburetten, så måste man här räkna med de personliga relationerna mellan Oscar II och De Geer. Förhållandet mellan kungen och hans statsminister har inte varit förtroligt. Den förre uttrycker sig visserligen alltid försiktigt om De Geer i sina memoarer, men det är tydligt att han undviker en verklig karakteristik. Statsministern åter har haft en känsla av att inte vara uppskattad som statsman.⁴⁹ Säkert är att kungen hade svårt att helt förlika sig med representationsreformen.⁵⁰ Inte heller var Oscar II nöjd med den budget, som framlades i januari 1880. Han skriver härom i ett brev, att statsregleringen var den sämsta han sett som konung, och han hade »med blödande hjärta» måst ingå på stora inskränkningar. Speciellt i fråga om femte huvudtiteln måste alla planer uppskjutas till ett kommande år.⁵¹

Härmed måste sammanställas den starka sympati, som Arvid

⁴⁸ Oscar II t Gillis Bildt 12 april 1880. Hos överste Nils Bildt, Sthlm. – Den betydelse som kungen fäste vid ett gott förhållande till Tyskland, skulle bl. a. Bildts utnämning vittna om.

⁴⁹ Minnen, s 245.

⁵⁰ Wieselgren 1880 (11 mars), tr. i Hadenius-Nevéus, s 63. – Oscar II t Gillis Bildt 23 april 1884. Hos N. Bildt, Sthlm, tr. i HADENIUS-NEVÉUS, s 108. »O, 1865! O, De Geer! O, Carl XV! Vilket arv har jag fått av Eder!!!!»

De Geers verkliga, icke helt positiva inställning till kungen kommer klarast till uttryck i breven till Sibbern. DE GEER, Brev, passim.

⁵¹ Oscar II t Gillis Bildt 13 jan. 1880. Hos N. Bildt, Sthlm.

Posse person och uppträdande, till mångas förvåning, väckte hos kungen. Den är onekligen överraskande men kommer på flera ställen tydligt till uttryck i memoarerna.⁵² Denna förkärlek observerades bl. a. av De Geer och Wieselgren.⁵³

Kvar står dock det faktum att Oscar II genom sin tidningsartikel »Dagens stora fråga» samt påverkan på olika riksdagsmän talade för värnpliktsförslaget. Var då inte denna agitation uppriktig?

Kungen hade varit med om beslutet angående värnpliktspropositionen. På ett ganska tidigt stadium efter kabinetsfrågan – i varje fall i början av februari – är han emellertid övertygad om frågans fall. Nu öppnar sig för honom utsikten av De Geers avgång. För att rentvå sig inför historien, något som för Oscar II är mycket viktigt och något som han gång på gång framhåller, hävdar han tanken på kammarupplösning i händelse av frågans fall. Han tror dock inte själv på denna utväg. Av hänsyn till historiens dom driver han också en kampanj för värnpliktslagen. Den utmynnar i Posttidningsartikeln.

Det finns intet stöd i källorna för en teori att värnpliktslagen var ett spel igångsatt av Oscar II för att få bort De Geer. Men när kungen i början av riksdagen inser att lagen kommer att falla kan han låta saken ha sin gång. De åtgärder han vidtar, nämligen talet om kammarupplösning samt försvarspropagandan, syftar alls inte till att stödja De Geer. De vill skydda monarken för »eftervärdens dom».

Detta behöver inte innebära att de åsikter kungen framförde i tidningsartikeln i och för sig var falska. Hans linje i »de stora frågorna» var vid denna tid: begränsade reformer på försvarets område utan motsvarande förändringar på det kameralala. Värnpliktspropositionen av 1880 stred emot meningen med 1873 års

⁵² Mina memoarer, s 72, s 78, s 93 f.

⁵³ Minnesant. tr. i THERMÆNIUS, Ministärskiftet s 604. Louis De Geer t Fredrik Järta 15 aug. 1880, De Geers saml., RA. Wieselgren 1880 (2 maj), tr. i HADENIUS-NEVÉUS, s 79 f. – Till relationerna mellan Oscar II och Arvid Posse ämnar jag återkomma i annat sammanhang.

kompromiss, men kungen var, trots att han bekände sig till denna överenskommelse, inte ohågad för dylika avsteg från dess principer till förmån för krigsmaktens och därmed den egna prestigeens stärkande. Att han betraktade försvarsfrågan som den absolut viktigaste delen av det stora problemkomplexet, framgår bl. a. tydligt av en promemoria till Arvid Posse, avfattad den 14 april 1880. Kungen säger sig där »*ändå*, av kärlek till fosterlandet» hålla fast vid kompromisstanken. Endast en mening i skrivelsen handlar dock om grundskatteproblemen, och det framgår klart att Oscar II anser dem mindre betydelsefulla.⁵⁴

Thermænius anser, som ovan nämnts, att ett uppriktigt samarbete mellan konung och statsminister existerat för att värnpliktslagen skulle kunna antas.⁵⁵ Förhållandet synes emellertid ha varit ett annat. De Geer har framlagt sitt förslag i samförstånd med kungen. Den förre har kalkylerat med oenighet inom lantmannapartiet, och den senare har inte motsatt sig en begränsad försvarsreform, även om denna skulle strida mot kompromissen. Efter det att kabinetsfrågan blivit ställd och reaktionen härpå visat sig, inser kungen, att lagförslaget kommer att falla och till följd härav statsministern avgå. Oscar har ingenting emot tanken på De Geers demission. De åtgärder han under februari, mars och början av april vidtar, det tal han för, har emellertid främst ett syfte: att fria konungen för samtidens och eftervärldens dom.

Torgny Nevéus

⁵⁴ PM, Possesamlingen 4 a, LUB, kopia i BFA. Delvis tr. i THERMÆNIUS, Ministärskiftet s 594 f.

Per Hultqvist, som mest omsorgsfullt studerat »de stora frågorna» åren 1867–1878, har, beträffande denna tidrymd, framhållit, att kungen visade »skenbar kompromissvänlighet». HULTQVIST, Försvarsorganisationen, s 81. Se även *ibid.* s 30 ff., s 36 f, s 42 f., s 46 ff., s 80 f., s 106, s 195 ff. Hultqvist har också understrukit den vikt Oscar II fäste vid historiens dom. *Ibid.* s 196.

⁵⁵ Se ovan s 170.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Verteidigungs- und Grundsteuerfragen waren auf Grund eines Übereinkommens im schwedischen Reichstag 1873 zusammengekoppelt worden. Es waren schon mehrere Versuche, diesen grossen Problemenkomplex zu lösen, gescheitert, als die Regierung De Geer, von König Oscar II. unterstützt, zu Beginn des Jahres 1880 dem Reichstag den Vorschlag einer begrenzten Verteidigungsreform vorlegte, ohne aber gleichzeitig eine Lösung der Steuerfrage zu präsentieren.

Aber schon zur Monatswende Januar–Februar zeigte es sich, dass die Bauernpartei (Lantmannaparti), die die Majorität in der Zweiten Kammer besass, den Vorschlag zum Scheitern bringen würde, trotzdem Louis De Geer die Proposition zu einer Kabinettsfrage gemacht hatte. Oscar II. deutete nun in Briefen an verschiedene Personen an, im Falle der Ablehnung von seinem Recht, die Zweite Kammer aufzulösen und Neuwahl einzuberaumen, Gebrauch machen würde. Er sah aber ein, dass De Geer sich nicht damit einverstanden erklären würde, weshalb man diese Briefe hauptsächlich aus der Absicht heraus entstanden erklären kann, sich vor dem „Urteil der Nachwelt“ zu rechtfertigen.

Der Verteidigungsvorschlag wurde im April 1880 von der Zweiten Kammer abgelehnt. Der König legte dann in der Sitzung des Staatsrates den Gedanken vor, die Kammer aufzulösen und Neuwahl einzuberaumen und bat gleichzeitig De Geer, in der Regierung zu bleiben, dieser aber weigerte sich und trat von seinem Posten zurück. Das Verhältnis Oscars II. zu De Geer war nicht das beste, u. a. weil der Monarch die von dem Staatsminister im Jahre 1865 durchgeführte Wahlrechtsreform missbilligte. Schon vor der Abdankung De Geers hatte der König Unterhandlungen wegen einer Regierungsbildung mit einem der vornehmsten Männer der Bauernpartei, dem Grafen Arvid Posse, eingeleitet. Dieser trat dann auch den Posten des Staatsministers am 19. April an.

Es ist augenscheinlich, dass der König, wenn er auch persönlich sich eine stärkere Wehrmacht gewünscht hätte, während der Regierungskrise und dessen Vorspiel die Sachfragen in den Hintergrund hat kommen lassen und in ersten Hand daran gedacht hat, wie die Geschichte ihn beurteilen werde.